

חיים ברלס

"קטעים מתוך מאמרו, "פגישות בקושטא"

משואה 4, אפריל 1976, עמ' 125-133

עמ' 128: ראשית הכרתי עם מונסי רונקאלי היתה ב-1941... קבלתי דו"ח סודי מברטיסלבה שהועבר על ידי שני יהודים שהצליחו לברוח מפולין ומסרו את הידיעות על ראשית מבצע ההשמדה שזממו הגרמנים וכבר ביצעו למעשה בערי פולין ובמחנות הריכוז והגיטאות... הנשיא טיסו, שהיה קטולי ושונא ישראל... נודע לי שמונסי רונקאלי היה שנים לפני המלחמה נונציוס אפוסטולי בארצות הבלקן ועמד בקשרים עם שלטונות הכנסיה הקטולית גם בסלובקיה, לפיכך עלה בדעתי לבקש את התערבותו בסלובקיה.

בביקורי הראשון במשרד הנונציוס... עמדתי על טיבו של מונסי רונקאלי, ישיש מלא חיים ומעורה בנעשה בעולם, ושונה בגישתו מאחרים במעמדו גם בנוגע לבעיה היהודית. ביקשתיו לפנות אל טיסו... ולבקש רחמים על היהודים במדינתו. בשיחה נתגלה לפני ברוחב-ליבו ובהשתתפותו בסבל האדם והעם היהודי... הוא הבטיח לי להעביר את הדו"ח אל "הכס הקדוש" בצירוף המלצות לפעולה, וואם נקבל תשובה מרומא -- והדבר מוטל בספק, לדעתו -- לא ימנע את תוכנה ממני

לימים הבאתי לפני מונסי רונקאלי את הדו"ח על אושוויץ... והוא הזדעזע לידיעות על ממדי ההשמדה במחנות-המוות. בדמעות קרא את התעודות שביקשתיו להעביר לפטרונו ברומא... הורגשה מורת-רוחו על הממונים עליו, שכוחם והשפעתם רבים, אך הם נמנעים מפעולה בתושיה ובעזרה של ממש

ניסיתי לשאול את הנונציוס למה נמנע האפיפיור מגילוי-דעת נגד מעשי האכזריות הבלתי-אנושיים של הנאצים, שהרי ברור שלהכרזה כזו יכולה להיות השפעה רבה לאין-ערוך על יחס העמים בימים הנוראים ליהודים בארצות הכיבוש

"עמ' 129: "אל תשאל ידידי על דבר זה - הוא השיב - אלוהים מנחה את דרכי האדם והן נסתרות ממני

באחת השיחות עלמאורעות הדמים בפולין... פניו החזירו ורעדו למקרא הדברים. הוא קם ממקומו כולו נרגש ומזועזע, התהלך בחדר המלא איקונין מחלון אל חלון ופתאום עמד בצאתי מלפניו. לווני על הדלת של גרם-המעלות, ואמר לאט

בבואך הביתה, בני, קח בידך את ה"ביבליה" וען ביחזקאל, פרק ל"ז, שמתמצא את התשובה "לטענותיך כלפי מעלה." ובבואי אל חדרי במלון לקחתי בידי את ספר התנ"ך, וקראתי בפרק ל"ז של יחזקאל: "היתה עלי יד ה'... ויניחני בבקעה והיא מלאה עצמות... כה אמר ה' לעצמות האלה, הנה אני מביא בכם רוח וחיייתם

באחת הפגישות עם מונסי אנג'לו רונקאלי שטחתי לפניו בקשה להיעזר בהשפעתו הרבה על בית

המלוכה בסופיה... ידעתי שלפני בואו לקושטא היה מונסי רונקאלי נונציוס אפוסטולי בסופיה ורבה היתה השפעתו בחוגי בית-המלוכה שם, בהיותו כהן-הווידוי של גבירה רמת-מעלה שהיתה קטולית. מונסי רונקאלי קרא בעיון את הדו"ח (על הנישול הכלכלי שנקטו בהם השלטונות כלפי היהודים וצעדים אחרים), וכדרכו התהלך בחדר-הקבלה... לאחר שעת מחשבה והתרגשות, ניגש ללא אומר ודברים אל השולחן והתחיל מאיית במכונת-הכתיבה טלגרמה ארוכה, קרא למזכירו והורה לו לשלוח בלי עיכוב לתעודתה. היתה זאת, כפי שאמר לי, בקשה ותחנונים למלך בוריס בעניין הגזירה שצריך לבטלה מבלי להיכנע לדרישות הבלתי-נוצריות של השגריר הגרמני בארצו.

לימים קיבלתי ידיעה בכתב-ידו של מונסי אנג'לו רונקאלי כי המלך בוריס ביטל את גזירת הגירוש לפולין והחליפה בפיזורם של יהודי סופיה בלבד בערים ובכפרים בבולגריה.

* * * * *

"מתוך: חיים ברלס "הצלה בימי שואה"

בית לוחמי הגיטאות, 1975

שיחה עם אנג'לו רונקאלי, נונציוס הואטיקן באיסטנבול

עמ' 352-353

Mgr. Roncalli invited me to discuss the situation of Jews in Rumania, referring to a cable received from the Apostolic Delegate in Jerusalem. In the interview, the following questions have been discussed thoroughly:

1) **TRANSNISTRIA:** I explained the situation which arose after the occupation of certain areas in Transnistria and Bessarabia by the Russian forces. The Rumanian government has previously consented to the re-evacuation of the Jews from Transnistria but in the chaos prevailing there during the last days, it appears that only small groups of Jews succeeded in escaping to Bucovina where they face again a great danger.

I informed Mgr. Roncalli that the Turkish government agreed to put a ship at our disposal for about 1,500 refugees for whom the immigration into Palestine is being assured, but the Rumanian government should be urged to facilitate the organizing of the transport by all means. I would suggest that an appeal should be made to the Apostolic Delegate in Bucharest to use his influence in this direction.

2) **HUNGARY:** The new situation has been discussed on basis of information available. It appears that the first step of the Nazis after the occupation of Budapest was to undertake anti-Jewish measures at once. Detention of 'suspected' persons and heavy penalties have been imposed on Jews. The fate of the 15,000 Jewish refugees who succeeded in escaping from the hell in Poland and Slovakia, is getting disastrous, as rumors are to the effect that they will be deported to Poland.

I asked Mgr. Roncalli to draw attention of the Holy See to the desperate situation and fatal danger which became now imminent for the remainder of European Jewry, who lived before comparatively well in Hungary.

Mgr. Roncalli expressed profound sympathy and interest in helping our people and promised to address at once the Vatican and the Apostolic Delegates in Budapest and Bucharest in the lines of my proposal.

I thanked Mgr. Roncalli for his help and sympathy in these vital problems for Jewry in Europe.

מלאה 4, אפריל 1976

ח. ברלס

פגישות בקושטא

1. לורנס א. שטיינהארדט — שגריר ארה"ב בתורכיה

בראשית מלחמת העולם השנייה נעשו נסיונות להשפיע על שגרירות ארצות-הברית באנקרה להת ידי למאמצי העזרה לעלית פליטים יהודיים שהגיעו לתורכיה מארצות הבלקן, רומניה וכו', אך ללא הועיל. שגריר ארצות-הברית, בדומה לעמיתיו בשאר הארצות הגייטרליות, נמנע מכל פעולה באמתלא שהענין הוא מעל לסמכותו ויש לנהל מו"מ בוועיגטון עם הממשלה שם והיא אשר תורה לו כיצד לנהוג בשטח העדין של התערבות בענינים העומדים ברומו של עולסהיחסים המדיניים.

בבואי לקושטא ב-1940 כנציג הסוכנות היהודית לעניני העליה, נתקלתי בקיר אטום גם ביחסה של השגרירות הבריטית שהיתה ממונה, לכאורה, על כל הפעולות שהיה להן מגע כלשהו לארץ-ישראל, כשטח מנדט בריטי. היתה לי גישה ישירה לשלטונות תורכיה, למשרד החוץ, משרד התחבורה וכו'. היחסים גם השתפרו בהדרגה, וממשלת תורכיה הוציאה את "חוקי-המעבר לעולים יהודיים הסובלים רדיפות בארצות מוצאם, וברצונם לעבור דרך תורכיה לפלשתינא-א"י". החוק נתקבל רשמית וזכה לפרסום מרובה בעתונות, ברדיו ובעתון הרשמי בחתימת נשיא הרפובליקה, רפיק סידם, ושל השרים במועצת הממשלה והשפיעה רבות על השלטונות הממונים על הפעולות הקשורות בו, והם נהגו לפיו הלכה למעשה. השגריר הבריטי באנקרה היה מופתע מאד כשהבאתי לו את טופס "חוק המעבר"; לפני כן הוא פשוט לא האמין שמלבד "הקלות" שבקש מזמן לזמן מן השלטונות התורכיים תפרסם "מועצת המיניסטרים" חוקי-מעבר בצורה מרשימה שכזאת. ועדיין לא הגיע הזמן לספר את פרשת המכשולים והעיכובים שגערמו בדרך, עד שנפתח השער למעבר עולים.

במארס 1942 בא לתורכיה השגריר החדש של ארצות הברית, לורנס א. שטיינהארדט, שכל הידוע עליו היה שהוא יהודי ודיפלומט מקצועי קפדן במעשיו. מגויירורק לא קבלתי כל כתב המלצה אל השגריר החדש שיבוא

לעזרת. החלטתי לבוא אליו, לברכו לתפקידו, ודרך אגב לבקש ממנו עצה ועזרה בעניני העולים. באנקרה התגוררו בזמן המלחמה כמה וכמה רופאים יהודים, או יהודים למחצה, שקבלו רשיונות לפעול במקצועם מאתאיתורק. מייסד הרפובליקה התורכית, שהתיר את כניסתם של 50 רופאים בעלי שם, אשר עם עלות הנאצים לשלטון בגרמניה, הם גורשו מן האוניברסיטאות ו"הועפו" מן הקתדראות למדעים בהיותם יהודים "גזעיים"; אחד מהם היה פרופ' אקשטיין, שהיו לו מחלכים בין העומדים בראש הממשלה והם בין השגרירים של ארצות-הברית, בריטניה, שווייץ וכו' והיה "רופא בית" שלהם. בהמלצתו של פרופ' אקשטיין, יהודי מתבולל שאשתו נוצריה, והיה רחוק מיתדות עד שחוקי גירונברג קרבוהו מעט לעמו, נקבע לי ראיון עם ה"שטיינהארדט", שגריר ארצות הברית, שנערך ב-5.5.1942. הוא קבלני באדיבות. באמרו שכבר שמע עלי מפי עמיתו, מר נציבול יוגיסון, השגריר הבריטי. מסרתי לו על המצב בארץ ובגולה, ועל מטרת פעולתי כנציג הסוכנות היהודית לא"י, על הידיעות שקבלנו בעקיפין מפי עולים ופליטים שהגיעו בדרך גס לתורכיה, על המצב בפולין, ברומניה וכו', כאשר בקשתי את עזרתו במו"מ עם השלטונות בתורכיה העיר לי שעמדתו מצריכה זהירות יתירה וכי כל פעולה היכולה להיראות כתודדות עם עניינינו יכולה להזיק ולא להועיל, שהרי "צריך להיות ברור שאינו שגריר של יהודים, אלא של ארצות הברית, בארץ נייטראלית".

השבתי לו שאני מבין את הקשיים שבהתערבותו וכי הבאתי לו כשי ספר של שגריר ארצות-הברית בתורכיה מלפני מלחמת העולם הראשונה שנקלע למצב דומה במפתיע לתפקידו הוא; הספר הוא "Secrets of the Bosphorus" של הנרי מורגנטוי, שגריר ארצות הברית בקונסטנטינופול, שנתבקש למחות נגד השמדת העם הארמני בתורכיה ובאחת השיחות עם סלאטיביי, מיניסטר הפנים של הממשלה התורכית, הוא נשאל: "... למה אתה בכלל מתעניין בארמנים, הנך יהודי, הארמנים נוצרים, המושלמים והיהודים חיו תמיד בידידות, אנו מתיחסים כהוגן ליהודים, על מה תלונתך? מדוע לא תעזוב אותנו לעשות בנוצרים האלה כרצוננו?" ומורגנטוי השיב לו כהלכה:

"...גדא, שאינך מקבל את ההנחה שאיני נמצא כאן בתור יהודי אלא כשגריר ארצות-הברית. בארצי חיים למעלה מ-79.000.000 נפש נוצרים, ולמטה מ-3.000.000 נפש יהודים, ובכן, בתפקידי כשגריר אני נוצרי ב-97 אחוזים. אולם לא זה העיקר. אני פונה אליך לא בשם גזע או דת, אלא כאדם בלבד. בהודמנויות רבות אמרת לי, כי שאיפתכם היא שתורכיה תהיה חלק מן העולם המודרני והמתקדם. הדרך שאתם מטפלים בארמנים לא תעזור לכם להגשים את שאיפתכם, ואתם משימים עצמכם בחברת עמים נחשלים ומורדי אור וקידמה" —

והמשכתי דברי לשגריר שטיינהארדט: "והנה, כעבור דור, ההיסטוריה לעולם חוזרת" ובארץ הזאת ממונה יהודי בתור שגריר ארצות הברית, בתקופה האיומה של מלחמת-עולם בה העם היהודי נידון להשמדה בידי גרמניה הנאצית, ומספר הקורבנות של יהודים בפולין ובשאר ארצות הכיבוש מגיע למיליונים. התוכל, אדוני השגריר, לעמוד מן הצד מפני שתפקידך הוא של שגריר ארצות הברית בלבד? והרי מספר היהודים בארצות הברית הוא כ-5.000.000 נפש, והאם לפי התיזה של מורגנטוי, שקדם לך בתפקיד זה, לא מן הראוי הוא שתפעל בשם יהודי ארצות-הברית בשטחי העזרה וההצלה?"

השגריר שטיינהארדט לקח בידו את הספר שהבאתי לו¹, עיין בקטעים שצינתי בו, ואחרי מחשבה רבה אמר לי:

...אני יהודי במאת האחוזים ומשפחתי קשורה לארץ², אני אוהד ושמה להתפתחותה, ועמדותי מן הצד כעת היא למען אוכל אחר כך, בשעת הנכונה, להיכנס לפני ולפנים ולהגן על שאלת היהודים כאשר תגיע לאפשרות של פתרון. אבקשך למסור לידידים שלא לפרסם דבר ולא לכתוב עלי עד שיגיע הזמן. אבל, היו בטוחים שאני משקיף ומתעניין ויודע על הנעשה בחיי היהודים בזמן המלחמה. לאחר שהיטלר ינוצח יבוא הרגע להעלות את שאלתנו על הפרק...ובינתיים אתה יכול לפנות אלי בכל ענין שתמצא לראוי שאעזור בו וגם אתן הוראות לאנשי השגרירות ברוח זו³.

לאחר שיחתנו זו הופשר הקרת ביחסים עם שגריר ארצות הברית ולא היה דבר שבו בקשתי את עזרתו שלא נענה לי. יחסי הידידות בינינו גלשו מעבר לענינים פורמליים בלבד, לפגישות של מסיבות ושיחות עם ב"כ משרד החוץ ולעיתים עם השגרירות הבריטית באנקרה: כך היה בעת התקרית בה איימה השגרירות הבריטית להתזרזר אניה רוסית שהביאה כ-400 עולים מאודיסה לקושטא, וכמחציתם הביאו תעודות מזוייפות של הקונסוליה הבריטית בקאונס (קובנה)⁴. חשיבות יתרה נודעה להוראה של שטיינהארדט להעביר תזכירים ותעודות ודו"ת ממני לד"ר סטיפן וייז ולד"ר נחום גולדמן בדואר הדיפלומטי, דבר שהבטיח את מסירתם במשך ימים מספר, במקום שבועות וירחים בדואר הרגיל, כאשר בא הרב ר' י"א הרצוג זצ"ל, הרב הראשי לארץ ישראל, לתורכיה, הסכים שטיינהארדט לערוך קבלת פנים לרב ופמליתו בביתו, מעין מתווה שכנגד כלפי השגרירות הבריטית ושלטונות תורכיה שהתעלמו מביקורו. שיחתי האחרונה עם השגריר לורנס א. שטיינהארדט התקיימה בפרג ב-15.3.1946, הוא היה מעוניין לדעת על המצב באוסטריה והונגריה, אחרי שובי מארצות אלו, ועל הדיונים של הועדה האנגלו-אמריקנית בווינה. עברה כשנה מעת סיום מלחמת העולם השנייה, אך גלויי תנועה אנטישמית היו מורגשים בארצות שנשתחררו. באוסטריה התקיים „איגוד מרכזי של הסתדרות אנטי-יהודית" שהפיצה מכתביאיום על הקהילה היהודית; בהונגריה נערכו פגישות אנטייהודיות בערים. „יעבור עוד, כנראה, דור עד שהרעל יפוג באירופה" — אמר ה' שטיינהארדט — בצרפו את הידיעה לדו"ת לוושינגטון — „וארצות הברית תעשה את האפשר כדי לדכא את הגורמים האנטישמיים בשטחי הכיבוש". שוחחנו על העובדות של תפיסת אנשינו בערי השדה בקרפטורוס והרשעתם, בלחצם ובהשתתפותם של קצינים רוסיים, לשם החזרתם לשטח הכיבוש הרוסי, והשגריר הודיע לי על שיתותיו עם ראש הממשלה והמניסטר נוסק שהבטיחו עזרה והדגיש „אני יכול להבטיחך שכל זמן שאני נמצא כאן אף יהודי לא יגורש מצי'כוסלובקיה". לצערנו נקטע פתיל חייו של השגריר לורנס א. שטיינהארדט באמצע.

¹ השיחה בין מורגנטאו וטלאת'ביי מתוארת בעמ' 220, 221 בספר של ה. מורגנטאו שיצא לאור בניו-יורק, 1923.

² רמז לקשרי משפחתו אל יעקב שיף, מראשי הצבור היהודי בארצות הברית.

³ בתעודות של קברצת אנשי בית"ר שבאו באניה התוא הוטבעה חותמת עם סמל של פני התולים במקום האריות. הקונסול הבריטי דרש להתזרזר את בעלי התעודות המזוייפות לאודיסה באניה הרוסית בה הגיעו, הענין נדון במז"מ עם השגריר הבריטי באנקרה בהתיעצות עם משרד החוץ התורכי והוסכם שהעולים ישונו במחנה במרסינה שע"י הגבול הסורי עד שאסדר עבורם רשימות עליה „כשרים".

לאחר שנתמנה לשגריר ארה"ב בקנדה הוא נספה בהתרחקות המטוס שהובילו לושינגטון והוא אז בשיא פעילותו, בתור אחד מראשי הדיפלומטיה של ארה"ב, כאשר תכניות חשובות למען היהודים שלובות במעשיו ושמורות עמו לעתיד פעילותו המדינית.

2. מונסיניור אנג'לו רונקלי (האפיפיור יוחנן ה' 23)

באחד הבנינים בסמטא של קונסטנטינופול העתיקה שהשתמרה בסגנון הקופה השלטון הביזנטיני, שכן כבוד בהצר כנסיה קטולית, הבויה בצל, מונסיניור אנג'לו רונקלי, הנונציוס של האפיפיור לתורכיה ויוון. בימי המלחמה והשוואה היו לי קשרים עם מונס' רונקלי בעניני הצלה, משלות דו"ח לוותיקן ולעמיתיו בארצות הכיבוש הנאצי: סלובקיה, סופיה ואחרות.

ראשית הכרתי עם מונס' רונקלי היתה ב-1941, כאשר באתי לקושטא כנציגה של הסוכנות היהודית לעניני עליה והצלה דרך תורכיה. קבלתי דו"ח סודי מברטיסלבא שהועבר על ידי שני יהודים שהצליחו לברוח מפולין ומסרו את הידיעות על ראשית מבצע ההשמדה שזממו הגרמנים וכבר ביצעו למעשה בערי פולין ובמחנות הריכוז והגישאות. סכנת גירוש למחנות-ריכוז ריחפה אז גם על הקהלות בסלובקיה מידי הנשיא טיסו, שהיה קטולי ושונא-ישראל ובכל הנוגע ליהודים פעל לפי שיטות הפעולה שהורו לו הנאצים: במחנות ריכוז, עבודת כפיה, משלות לפולין. נודע לי שמונס' רונקלי היה שנים לפני המלחמה נונציוס אפוסטולי בארצות הבלקן ועמד בקשרים עם שלטונות הכנסיה הקטולית גם בסלובקיה, לפיכך עלה בדעתי לבקש את התערבותו בסלובקיה, שבה הכנסיה הקטולית הנהיגה את ממשלתה, בכדי להשפיע על ביטול הגזירות והמשלוחים למחנות המוות.

בבקורי הראשון במשרד הנונציוס — מעין לשכת סתרים וצמודה לכנסיה עתיקה, שקירות חדריה כוסו תמונות טקסים, ואנשי-כמורה ואיקונים מן "הימים הטובים" של שלטון הביזנטיני בקונסטנטינופול — עמדתי על טיבו של מונס' רונקלי, ישיש מלא חיים ומעורה בנעשה בעולם, ושונה בגישתו מאחרים במעמדו גם בנוגע לבעיה היהודית. בקשתיו לפנות אל טיסו, הנשיא הקטולי בסלובקיה, ולבקש רחמים על היהודים במדינתו. בשיחה נתגלה לפני ברוחב לבו ובהשתתפותו בסבל האדם והעם היהודי, מעבר לדוגמא של דת וכנסיה. הוא הבטיח לי להעביר את הדו"ח אל "הכס הקדוש" בצורך המלצות לפעולה, ואם נקבל תשובה מרומא — והדבר מוטל בספק, לדעתו — לא ימנע את תכנה ממני, רבות דובר אז בינינו על יחס "הכס הקדוש" ליהודים, אף כי בהתאפקות מרובה, שנראתה בעיני כיאוש מודע על המצב.

לימים הבאתי לפני מונס' רונקלי את הדו"ח על אושוויץ ועל הנעשה ב"גנרלי-גוברנמן" בפולין והוא הודע לידיעות על ממדי ההשמדה במחנות-המוות. בדמעות קרא את התעודות שבקשתיו להעביר לפטרנו ברומא, אכן, בהערות כלאחר-יד על קוצר ידו לעזור ולהושיע, בהיותו בהפקיד מוגדר בתחום הפולחן ומוסדות-העזרה הקטוליים בתורכיה בלבד, הורגשה מורת-רוחו על הממונים עליו, שכוחם והשפעתם רבים, אך הם גמעים מפעולה בתושיה ובעזרה של ממש.

נסיתי לשאול את הנונציוס למה נמנע האפיפיור מגלוי-דעת נגד מעשי האכזריות הבלתי-אנושיים של הנאצים, שהרי ברור שלהכרזה כזו יכלה להיות השפעה רבה לאי-ערוך על יחס העמים בימים הנוראים ליהודים בארצות הכיבוש.

ובעיקר על יחס האוכלוסין הקטוליים המקבלים את השתיקה הגוצרית כהודאה
במעשים וכהשלמה עמם.
— אל תשאל, ידידי, על דבר זה — הוא השיב — אלהים מנחה את דרכי
האדם והן נסתרות ממנו.

באחת השיתות על מאורעות הדמים בפולין הכבושה בידי הנאצים הבאתי
לו קטע מתוך דו"ח על מעשי הוורעה של מיתות משונות שביצעו ביהודים
בכבשני-גוים, בערימות קבריות ופזור עצמות הנהרגים והנסבחים בשדות
ובמתנות. פניו התורו ורעדו למקרא הדברים. הוא קם ממקומו כולו נרגש
ומוזעזע, התהלך בחדר המלא איקונין מחלון אל חלון ופתאום עמד בצאתי
מלפניו, לווני עד הדלת של גרם-המעלות, ואמר לאס:

— בבואך הביתה, בני, קח בידך את "הביבליה" ועיין ביחזקאל, פרק ל"ז.
שם תמצא את החשובה לטענותיך כלפי מעלה.
ובבואי אל חדרי במלון לקחתי בידי את ספר התנ"ך, וקראתי בפרק ל"ז
של יחזקאל:

....היתה עלי יד ה'... ויניחני בבקעה והיא מלאה עצמות
...כה אמר ה' לעצמות האלה, הנה אני מביא בכם רוח וחיותם...
...מארבע רוחות באי הרוח ופחי בהרוגים האלה ויתור... העצמות האלה כל
בית ישראל המה. הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו.
לכן הנבא... ותעליתי אתכם מקברותיכם עמי והבאתי אתכם אל אדמת ישראל...
לכן הנבא...

באחת הפגישות עם מונס' אנג' רונקלי שטחתי לפניו בקשה להיעזר
בהשפעתו הרבה על בית-המלוכה בסופיה, כדי לסכל את מזימת השלטונות
שבקשו למלא את דרישות הגרמנים בדבר משלוח יהודי בולגריה לפולין.
כאשר עשו במדינות אחרות שהיו בכיבוש הנאצי.
ידעתי שלפני בואו לקושטא היה מונס' רונקלי בנציזם אפוסטולי בסופיה
ורבה היתה השפעתו בחוגי בית-המלוכה שם, בהיותו כהן-הוודוי של גבירה
רמת-מעלה שהיתה קטולית.

הידיעות שנתקבלו מאנשי-שלומנו בסופיה ובפלודיב העידו על סכנת
האסון הקרב לבוא על יהדות בולגריה, וחיששנו דרכים להסיר את רוע
הגזירה. הדו"חות שקבלנו, שהיו כתובים צרפתיים, הכילו פרטים על דרכי
הנישול הכלכלי שנקטו בהם השלטונות כלפי היהודים, סגירת מוסדות הקהלה,
קביעת קומיסריון לעניני יהודים כדוגמת הפיקוח והרדיפות לפי דרישות השגריר
הגרמני בסופיה. האיסור לעסוק במקצועות כלכלה, בנקאות וכדו'.
מונס' רונקלי קרא בעיון את הדו"ח וכדרכו התהלך בתדיר-הקבלה גדוש
הריחות העתיק והאיקונין של רבי הכהונה ואבות הכנסייה הקטולית. לאחר
שעת מחשבה והתרגשות, ניגש ללא אומר ודברים אל השולחן והתחיל מאיית
במכונת-הכתיבה טלגרמה ארוכה, קרא למזכירו והורה לו לשלוח בלי עיכוב
לתעודתה. היתה זאת, כפי שאמר לי, בקשה ותחנונים למלך בוריס בענין הגזירה
שצריך לבטלה מכלי להיכנע לדרישות "הבלתי-גוצריות" של השגריר הגרמני
בארצו.

לימים קבלתי ידיעה בכתב-ידו של מונס' אנג'ל רונקלי כי המלך בוריס
ביטל את גזירת הגירוש לפולין והתחליפה בפזורם של יהודי סופיה בלבד
בערים ובכפרים בבולגריה. בו בזמן קבלנו גם את הידיעה מאנשינו בסופיה
כי אמנם היה להם רוח והצלח מעול המציק.

בקושטא התגוררו כמה צירים ונציגים לא־רשמיים של ארצות שנכבשו ע"י הגרמנים שלפי ההלכה הדיפלומטית ייצגה אותן שגרירות גרמניה באנקרה. נודמן לי לעמוד בקשרים עם אחדים מהצירים ללא־תואר רשמי אלה; הם עמדו ביחסי מחתרת עם חוגים מרדניים בארצותיהם, קבלו ידיעות ודו"חות על פעולות הפארטיזנים ומצאו דרכים לבוא לעזרתם. קשרים אלה היו בעלי חשיבות רבה עבורנו, היות ואיפשרו לנו לקבל ידיעות על מצב היהודים, על החורבן ועל השמדת הקהילות ולהעביר לאנשי־שלומנו בארצות ההן ידיעות על המצב בארץ וגם עזרה בכסף והצלה, בהכנות משלוחי עולים אשר כשהגיעו לתורכיה נמצאו דרכים להעבירם לארץ. בין ידידים אלו היה א. ז'וב H. A. Jouve נציג „צרפת החפשית“, שאחרי המלחמה היה בפמליה של דה־גול.

אחד הצירים שגילו ידידות ועזרה בכל אשר יכלו היה קאלוואני, אדם משכיל, כמעט עיוור, שהיה מקבל ידיעות מאנשי מחתרת באתונה ובסלוניקי. כאשר היה מקבל ידיעות הנוגעות ליהודים ביוון, מיד היה מופיע במלון לראותני. (על שיחות בטלפון לא היה סומך, בהיותו בטוח שעוקבים אחרי פגישותינו). בליל חושך אחד, בחורף 1943, הודיעני פקיד המלון ש„ידידי“ מחכה לי באולם הקבלה והוא מיינץ לי לקחת מעיל מפני שגם במלון קר. הקריאה היתה בתצות לילה, הבנתי שעלי להיות מוכן ומזומן לנסיעה עם „ידידי“ קאלוואני, שכך היתה דרכו לקבוע אתי פגישת. באותו זמן התגוררה גם משפחתי — רעייתי צפורה ז"ל ובתי — במלון (הן קבלו מן הסוכנות היהודית הלוואה לשם נסיעה לקושטא, במקום „חופשת מולדת“ שאני בקשתי אחרי שנתיים של פעולה מייגעת בנכר ומזכ"ל הסוכנות היהודית הודיעני כי כך הוחלט בהנהלת).

רעייתי היתה נרגשת מאד כאשר אמרתי לה לבל תדאג אם אאתר לשוב מפני שכנראה, נקבעה הפגישה מחוץ למלון. בקשתיה שאם לא אשוב עד הבוקר תודיע לה ברוד, אשר בוודאי יודיע לשלטונות על היעדרי. כאשר ירדתי אל אולם־האורחים ראיתי את ה' קאלוואני עומד מכורבל במעילו ומרמז לי ללכת אתו ללא דבר דבר. עמדנו בחוץ, מחכים למכונית שתעבור, מפני שהוא נזהר מאד להזמין מכונית בטלפון. „כל נהג בעיר הוא פקיד משטרה“ היה אומר, ואכן, עברה מכונית וכשנכנסנו הורה לו לנסוע בדרך ישר לאורך שפת הים. פעמיים החלפנו מוניות בדרך, ירדנו בפרבר תראפיה, שכונת וילות שהיתה שרויה באפלה וצעדנו ברגל בין בתיה עד שהגענו לגדר של אחת החצרות ונכנסנו לבית חבוי בין האילנות. באחד החדרים הריקים נראה אדם שוכב על הרצפה, מכוסה שמיכות וסגין של חייל. לא הבנתי את השיחה ביוונית בין קאלוואני והאיש המסתורי שעל הרצפה, אך נשאלתי אם אני מכיר אדם בשם שמיטוב בנימין בסלוניקי וכשעניתי שהוא איש המשרד הא"י בסלוניקי ואני מכיר היטב, הוציא הלו משכמיית הסגין שלו פתקא בכתב־יד שהיה רשום בה שמי בלבד. האיש התרומם ממקומו והתחיל למסור בשטף לשונו ספור מזעזע על השמדת יהודי יוון, הקהילות והמוסדות, הרעב והמחסור ומשלוח הקבוצות לפולין, ברכבות מלאות וגדושות אנשים, נשים וטף הנמקים בקור, ברעב ובצמא. קאלוואני תרגם את דברי הפליט מן המחתרת, פסוק פסוק, ונפלה עלי תדהמת־אימה לשמיע על הזוועות, ידענו מעט על גורל היהודים קרבנות המשטר הנאצי ביוון הכבושה, אך הפרטים

והידיעות שמסר איש-המחתרת היו כה מזעזעות ומזוויעות, עד שבקושי יכולתי להחזיק מעמד באפלת החדר, האפוף מסתורין.
שבור ורצוף חזרתי עם קאלוואני בדרך לא־דרך, מסימטאות תראפֿיס לאיסטנבול, אל מלונני בחדרי ישיבה רעיתי שהכתה לידיעות ממני בשעות היעדרי והיתה המומה בהיודוע לה על מסע־הרפתקאותי.
 בבוקר, כינסתי כמה מחברי „המועצה“, ספרתי להם על ליל־הבהלות ועל הידיעות שנתקבלו, כיכסנו עצה על עזרת־המעט שיכולנו להעביר בידי הפליט מן המחתרת שכעבור ימים מעטים חזר ליוון. הדו"ח על השמדת יהודי יוון נשלח כעבור יומיים לירושלים ולניו־יורק, אכן, ידענו מה מעט נוכל לעשות ולהושיע.

רבות עזר ה' קאלוואני במסרו לי דו"חות וידיעות על מצב היהודים ביוון ובארצות הבלקן. הוא היה איש־מחתרת מובהק בדרכים ובפעולות שנקט בהם. שגאת־מוות שגא את הגרמנים ופעמים היה מגלה את איבתו שבה יכול היה ל„חולל צרות“ ופעם אחת כמעט גרם ל„תקרית דיפלומטית“ עם פון־פאפן, באחד הביקורים שעשיתי באנקרה נודמן לי להיפגש עם קאלוואני במסעדת „קארפיץ“ והקדמתי לבוא לפגישתנו, בתוך כדי כך נכנס פון־פאפן, השגריר הגרמני באנקרה, עם משפחתו — אשתו, מזכירתו ברטה המפורסמת, והם תפסו שולחן בקרבה המקום בו ישבתי באחת הפינות וחכיתי לקואלוואני. לא היתה לי כבר אפשרות להחליף את מקומי וכשהופיע קאלוואני, מגשש דרכו, בהיתו עיוור כמעט, הגיעה לאוזני השיחה הרעשנית בגרמנית, של פמליית פון־פאפן. נרגש על הפגישה במקרה, לא רצה לשבת לאכול וביקשני במפגיע לתור אחר שולחן אחר, בהסיתו בקול רם: „I can't bear this horrible language“ (איני יכול לסבול לשון איומה זו), ראיתי את התכונה במסיבתו של פון־פאפן, שלא רצה לעבור בשתיקה על הדברים ששמע, ושלח את מזכירתו להזעיק את מנהל המלון, רוסי, שנדרש להגיב כראוי על „חוצפתו של אותו אדם“, קאלוואני, שבינתיים התישב אתי בפנת אחרת של האולם. לא שמעתי את השיחה, אך נודע לי שהמנהל דחה בתוקף את דרישת פון־פאפן להוציאנו מן האולם, בהודיעו שאני „קליאנט“ אצלו ואינו מסכים לפגוע בי בגלל דברים שאמר אורחי לשולחן, והוא יעץ לו לפנות בתלונתו אל משרד־החוץ. שרק הוא רשאי לתת לו פקודות — — —

4. פרופ. פ. א. וואלי, שליח שלטונות בודפשט — „מבצע 613/43“

ב־7.6.43 פנה אלי טלפונית הקונסול ההונגרי בקושטא בשאלה, אם אסכים לפגישה עם שליח מבודפשט שהביא לי ידיעות „חשובות מאד“. כאשר הסכמתי, המשיך את השיחה, השליח בעצמו, פרופ. פ. א. וואלי (Prof. F. A. Vali) פרופסור באוניברסיטת בודפשט

— אני מבין שלא תוכל לבוא אל הקונסוליה ההונגרית, וכן לא רצוי שאני אבוא אליך אל המלון לשם שיחה בענינים הנוגעים ליהודים בהונגריה. הנוכל לקבוע את הפגישה במקום נייטרלי, שנוכל לדבר בשקט ושאני אמסור לך בה גם דברים בכתב?

עם שהענין נראה לי מוזר קבעתי פגישה בקולנוע ומוזיקרתי סידרה תא מיוחד להצגה של אחרי הצהריים, בשעה 5, במחשבה תחילה שבזמן הקרנת הסרט נוכל לשוחח בלחש על הענין, כאשר האולם היה שרוי באפלה והוחל בהקרנת סרט על המסך ישבתי בתא וחכיתי לאיש שלא הכרתיו ולא ידעתי

דבר על שליחותו. דלת התא נפתחה ונכנס אדם מבוגר, בעל-קומה, שפניו נראו בקושי בתוך האפלה, והוא ישב ליד, ודבר בלחש, בגרמנית, דברי תודה שהואלתי להיפגש אתו, והוא ספר על מצב יהודי הונגריה והרדיפות מצד הגרמנים הכופים את דרישותיהם על שלטונות הונגריה להכביד את עולם על היהודים. שליחותו לקושטא היא לגשש ולברר אם קיימת אפשרות שהקונסול הבריטי יצהיר בפניו על דאגת ממשלת ה. מ. לגורל היהודים בהונגריה וכי עזרת השלטונות ההונגרים להפחית את הסבל והרדיפות תתקבל בהערכה חיובית, "ברור לי" — הנמיק את קולו — "שהדבר זרוע קשיים, ולפיכך איני פונה בדרך ישירה אל השגריר הבריטי באנקרה, ובדעתי להתחיל בגישושים כאן". לשאלתי, אם בא בדברים עם עסקנים יהודים בבודפשט לפני שיצא לדרך, ענה שלא הוחלט לעשות זאת, אלא להתחיל בדיון על הקלות לעליה ע"פ הסרטיפיקטים שכידוע הם ברשות הסוכנות היהודית, שאני נציגה.

רבות מחשבות עלו לפני, אם להתייחס בחיוב להצעתו המוזרה, בידי את החלטת הנחושה של ממשלת ה. מ. להמנע מכל מו"מ עם האויב. עמדה לפני גם השאלה אם להביא את הענין לדיון במועצה של ועד ההצלה, באין כל אפשרות למנוע "הדלפה" וחלוקידעות בין השליחים. החלטתי לברר קודם אם יאות מייג'ר ויטל, הקונסול הבריטי בקושטא, שעמדתי בקשרי ידידות אתו, לשוחח בכלל עם האיש. אמרתי בחשאי לאיש-ישיהו שהענין רציני מדי מלענות לו, ועלי לברר את הענין ואודיעו טלפונית את תשובתי.

לא ראיתי, כמובן, את הסרט על המסך, וכשם שנכנסנו כך נפרדנו לחוד, כל אחד לדרכו.

בחוץ עמדתי וחכיתי למונית, עברה לפני גב' ב. יהודיה, עסקנית שהיתה עוזרת לנו לפעמים בפעולות. וכשראתה אותי בפתח הקולנוע, אמרה, אגב ברכת שלום:

— עכשיו אני יודעת במה עוסק איש הסוכנות היהודית בקושטא, בעצם היום יש לו פנאי ללכת לסינמה" — — —

לא חזרתי למלון, אלא לקונסוליה הבריטית ובקשתי ראיון דחוף עם מייג'ר ויטל, שקבלני מיד, וספרתי לו בגלוי על הענין, על השיחה עם פרופ' X, ואמרתי כי אני מעונין בכל שיחה שתביא הקלה באפשרות העליה. לא קייתי הרבה ופקפקתי אם מייג'ר ו. יאות לקבוע פגישה עם שליח מארצות-האויב, אף שידעתי שאחד מחפיקיו הוא מודיעין על הנעשה מאחורי הפרגוד. להמהונג, הודיע לי על הסכמתו להפגש עם השליח, שהצמדתי לו כינוי פרופ. X, בביחו הפרטי בו בערב. הצגתי את האיש כידיד שאפשר לסמוך עליו.

בשיחה שנמשכה כשעה נדונו ה "Beschprechungs thesen" שהכילו דרישות לעזור לפליטי פולין וסלובקיה, כ-12,000 במספר, שקבלו רשיונות עליה והם נחוגים בסכנת גירוש; לתת רשיון כניסה לפליטים מסלובקיה ויוגוסלביה. ביוחד לילדים, בהבטיחי שיקבלו רשיונות עליה בבואם לתורכיה; לתת אישור רשמי לפעולות הועד לעזרת פליטים; להרשות את קיומם של ההסתדרות הציונית והמשרד הא"י שיוכלו להמשיך בפעולתם, וכו'.

וכאן השמיע מייג'ר ויטל "הצהרה בע"פ", שפרופ. X רשם לפניו:

"H. B. M.'s Government will view with sympathy any action on the part of the Hungarian Government, aiming to minimize the sufferings of the Jews and enabling to save refugees. Although not autho

rized by the U. S. A. Government I may state that these aim and sympathy is shared by Washington too".

(בתרגום: "ממשלת הוד מלכותו תראה באהדה כל פעולה מצד שלטונות הונגריה שמטרתה להקל את סבל היהודים ולאפשר הצלת הפליטים. אם כי אני מוסמך מטעם ממשלת ארה"ב, אני יכול להצהיר כי המטרה והאהדה הזו היא משותפת גם לווינגטון").

פרופ. X הודיע, שהוא רואה הצהרה זו כמספיקה בהחלט וכי ימליץ בתוקף בפני ממשלתו למלא את המשאלות שהבעתי בפניו. כעבור יומיים נסעתי לאנקרה ולפי בקשתי נשלח למ. שרתוק תזכיר על השיחה המשולשת עם מייג'ור ויטל ופרופ. X. שנקבע בצופן "תכנית 613/43" וקבלתי כעבור זמן מברק קצר ממ. שרתוק:

"Thesa 613/43 most important Continue action".

כלומר: התזכיר 613/34 "חשוב ביותר. המשך בפעולה.